

ความสัมพันธ์ไทย กัมพูชา: ในมิติของพระพุทธศาสนาและการศึกษาสงฆ์
Thai-Cambodian Relations: In the Dimension of Buddhism
and Sangha Education

พระปลัดระพิน พุทธิสารโร*

Phrapalad Raphin Buddhiso

ดิเรก ด้วงลอย**

Direk Duangloy

มัลลิกา ภูมธณ***

Mallika Phumathon

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ไทย กัมพูชา ในมิติของพระพุทธศาสนาและการศึกษาสงฆ์ ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัย การสังเกตเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ เขียนเป็นความเรียงในรูปแบบบทความวิชาการ

ผลการศึกษาพบว่า ไทย กัมพูชา มีความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานผ่านลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม การเมือง สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ศาสนา เมื่อเฉพาะไปที่ศาสนาการข้ามแดนทางวัฒนธรรมได้กลายเป็นจุดเชื่อมต่อที่สำคัญทำให้ศาสนาของอารยธรรมเขมรทั้งพราหมณ์ฮินดู พุทธมหายาน และเถรวาท รวมทั้งในปัจจุบันมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้กลายเป็นจุดเชื่อมต่อของพระพุทธศาสนา กัมพูชาไทยในระดับองค์กร บุคคล และการเติมเต็มสนับสนุนการศึกษาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางศาสนาดังปรากฏเป็นข้อมูลสถิติในปัจจุบัน

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา,พระพุทธศาสนา,การศึกษาสงฆ์

* คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

*** คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ Corresponding Author,

E-mail: raphind@yahoo.com

Abstract

This article examines the relationship between Thailand and Cambodia in terms of Buddhism and Sangha education. The study was conducted by using documentary study, research and observations for collecting data in area study. Data was analyzed and written as essay in the form of an academic article.

The results of the study revealed that Thailand and Cambodia have a long relationship with Buddhism through cultural, political, social, economic and cultural integration, religion, especially when it comes to religion of cultural crossing has become an important link that making the religion of both Khmer civilizations, Hindu Brahmins, Mahayana Buddhists and Theravada. Buddhist Universities have also become the connecting point of Thai-Cambodian Buddhism at the organizational level and individual level in order to support for education and development of religious human resources as shown in current statistics.

Keywords: Thai-Cambodian Relations, Buddhism, Sangha Education

1. บทนำ

ความสัมพันธ์ไทยกัมพูชาเกิดขึ้นทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยทั้งหมดเป็นองค์ประกอบในความสัมพันธ์ไทย กัมพูชาที่ว่าด้วยรัฐ เขตแดน และอำนาจอธิปไตย ในส่วนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนา ที่จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคน ให้ความรู้ทั้งทางพระพุทธศาสนา และในทางศาสตร์สมัยใหม่ตามมโนปณิธาน ของล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ผู้สถาปนามหาวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ.2430 ที่แถลงไว้เป็นเจตนารมณ์คือให้จัดการศึกษา “พระพุทธศาสนาและวิชาการชั้นสูง” เป้าหมายเพื่อพัฒนาคน โดยคนในความหมายที่ยกมานี้ ไม่ได้เฉพาะคนไทย หรือชาวพุทธไทยแต่หมายถึง พระพุทธศาสนาในแบบนานาชาติ ดังที่ในปัจจุบันมีนิสิตมาศึกษาแสวงหาความรู้ในมหาวิทยาลัยสงฆ์จากนานาประเทศเกินกว่า 20 ประเทศในปัจจุบัน (พ.ศ.2564) เมื่อจำเพาะไปที่ประเทศเพื่อนบ้านอย่างกัมพูชามีความสัมพันธ์กับสยามหรือไทยตั้งแต่อดีตทั้งในทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา ซึ่งในการเขียนบทความนี้จะได้นำเสนอภาพรวมความสัมพันธ์ร่วมกันในด้านต่าง ๆ โดยเน้นไปที่บทบาทความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา และบทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งหมายถึงเอามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ทำหน้าที่จัดการศึกษา และได้เชื้อเชิญลูกหลานชาวกัมพูชาให้มาศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ในสาขาวิชาหรือหลักสูตรต่าง ๆ และหวังว่าในอนาคตอันใกล้ผู้เรียนเหล่านั้นจะได้นำความรู้เหล่านั้นไปพัฒนาสังคม ประเทศชาติ กลับไปเป็นบุคลากรให้กับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งในองค์กรศาสนา วัดในพระพุทธศาสนา รวมทั้งภาครัฐ เอกชน ทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย กัมพูชา และต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในแบบนานาชาติ ซึ่งในบทความนี้

จะได้นำเสนอ ให้ข้อมูลภาพรวมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของไทย กับพุทธธรรมไปถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ต่อความสัมพันธ์ทางด้านพระพุทธศาสนาและการพัฒนาศาสนทายาทให้กับกัมพูชาเป็นลำดับต่อไป

2. ความสัมพันธ์ไทยกัมพูชา

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกัมพูชา อาจมีในหลายมิติ ซึ่งจะได้นำมาแบ่งจำแนก เป็นภาพรวม ๆ เพื่อให้เห็นว่าประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง ของเราที่มีพื้นที่ชายแดนติดต่อกันเริ่มตั้งแต่จังหวัดตราด ไปจนถึงประเทศอุบลราชธานี รวมทั้งในปัจจุบันกัมพูชามีแรงงานเข้ามาทำงานในประเทศที่สำรวจตามระบบของกระทรวงแรงงานจำนวนหลายแสนคนทั่วประเทศ (กลุ่มงานพัฒนาระบบควบคุมการทำงานของคนต่างด้าว สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, กรมแรงงาน, 2563) อีกทั้งการค้าชายแดนไทย กัมพูชา ที่นำรายได้เข้าประเทศมีมูลค่ารวมหลายแสนล้านบาทต่อปี ซึ่งในการศึกษานี้จะได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์นับแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ทางศาสนาและบทบาทของพระพุทธศาสนาไทยกับการพัฒนาศาสนทายาทในกัมพูชา ซึ่งจำแนกความสัมพันธ์ได้คือ

1. ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีข้อมูลว่า อาณาจักรเขมรโบราณ เคยปกครองอาณาจักรสุโขทัย ที่ถูกกล่าวถึงในฐานะเมืองปฐมราชธานีในประวัติศาสตร์รัฐไทย ดังมีตำนานเกี่ยวกับขอมดำดินในประวัติศาสตร์ร่วมกันระหว่างสุโขทัยและประวัติศาสตร์กัมพูชา

ตำนานเรื่องพระร่วงปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในภาษาไทยครั้งแรกใน “พงศาวดารเหนือ” ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) ซึ่งเรียกขุนนางขอมที่ดำดินมาว่า “ขอมดำดิน” ยังไม่เรียกว่า “พญาเดโช” หลักฐานฝ่ายไทยที่ระบุชื่อพญาเดโชครั้งแรกคือ “บทกลอนประกอบการขับร้องเรื่องขอมดำดิน” ซึ่งทรงนิพนธ์โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แต่ไม่ทราบว่าได้อัปเดตมาจากที่ใด ส่วน “เดโชดำดิน” ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในภาษาเขมรครั้งแรกในพงศาวดารเขมรฉบับวัดโกกกาภ ที่เรียบเรียงในสมัยสมเด็จพระนโรดม... จาริกสุโขทัยครั้งที่ ๒ (วัดศรีชุม) ออกชื่อ “ขอมสบาดโขลญล่ำพง” ที่ปกครองเมืองสุโขทัยอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และถูก “พ่อขุนผาเมือง” กับ “พ่อขุนบางกลางหาว” มาช่วยกันรบชิงเมืองไว้ได้ในอำนาจแทน “ขอมสบาดโขลญล่ำพง” นี้คงเป็นชื่อของบุคคลที่มีอำนาจเกี่ยวพันโดยตรงกับขอม-เขมร ที่อยู่ที่เมืองลพบุรีทางภาคกลางและเมืองพระนครหลวงในกัมพูชาด้วย ในฐานะผู้เก็บรวบรวมทรัพยากรจากดินแดนแคว้นสุโขทัยโบราณลงไปยังศูนย์กลางที่เมืองพระนครหลวง

ล่วงมาจนถึงสมัยลงแวก (ค.ศ.1525-1593/2068-2136) พระยาละแวก (สมเด็จพระบรมราชาที่ 3, ค.ศ.1566-1576/2109-2119) หรือพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ.2098-2148) แห่งกรุงศรีอยุธยา กับพิธีปฐมกรรม ซึ่งเป็นข้อถกเถียงในทางประวัติศาสตร์ (บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2543) หรือการที่เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (พ.ศ.2380-2352) กับภารกิจศึกสงครามข้างเขมร ญวน ในช่วงสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ.2310-2325) ก่อนมี

การปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 (พ.ศ.2325-2352) พร้อมสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2562) ล่วงมาจนถึงเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี, พ.ศ.2318-2392) กับศึกในกัมพูชา การขุดคลองแสนแสบ เมื่อปี พ.ศ. 2380 ด้วยพระราชประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกในการขนส่งอาวุธยุทธภัณฑ์ กำลังรบ และเสบียงอาหารไปยังญวน (เวียดนาม) ในราชอาณาจักรสยามไทย-ญวน ซึ่งใช้เวลาสู้รบกว่า 14 ปี (บดินทร์เดชา, เจ้าพระยา, 2550) การสร้างวัดเทพศิลา กรุงเทพ ฯ (พ.ศ.2381) การสร้างวัดชัยชนะสงคราม (กทม.) การสร้างวัดราชโอรสา (กทม) การสร้างวัดแก้วพิจิตร (จ.สระแก้ว) หรือการสร้างโรงพยาบาลอภัยภูเบศ (จ.สระแก้ว) ล้วนเป็นปฏิสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ระหว่างไทยกัมพูชาทั้งสิ้น ดังปรากฏในงานวิจัยเช่นเรื่อง *คลองแสนแสบ : ความสำคัญในฐานะเส้นทางเดินทัพไทย-กัมพูชา* (ศานติ ภัคตี คำ, 2553) หรือในงานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร ญวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” (ถนอม อานามวัฒน์, 2514) รวมไปถึงอีกหลายเหตุการณ์ ที่สัมพันธ์กับแนวคิดทางรัฐศาสตร์ อาทิ “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ในช่วงสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ.2463-2541) (สุณัย ผาสุก, 2539) ขณะดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ.2531-2534) เหล่านี้เป็นประเด็นเกี่ยวข้องในทางประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกัมพูชาในทางประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนาน

2. ความสัมพันธ์ทางการเมือง การที่ประเทศไทยมีพรมแดนติดกับกัมพูชา มีความยาวกว่า 798 กิโลเมตร ตั้งแต่จังหวัดตราด จันทบุรี สระแก้ว บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ อุบลราชธานี ด้วยความที่เป็นประเทศติดกันจึงมีประเด็นทางการเมืองระหว่างประเทศร่วมกัน สยามเคยเป็นรัฐบรรณาการของกัมพูชา จนกระทั่งรัฐเขมรโบราณอ่อนแอ สยามได้มีอิทธิพลขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และมีอำนาจเหนือกัมพูชา จนกระทั่งเปลี่ยนสถานะเป็นรัฐในแบบสมัยใหม่ (New State) ที่มีเขตแดนชัดเจน การเสียดินแดนใน “คดี” ของรัฐสมัยใหม่ในช่วงฝรั่งเศสปกครองกัมพูชาเป็นอาณานิคม (ค.ศ.1884-1953/2427-2496) การคืนพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ เพื่อแลกกับจังหวัดตราด จันทบุรี ในกรณี ร.ศ.112 ในปี พ.ศ.2436 หรือการที่รัฐสยามภายใต้การสนับสนุนโดยญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 เหตุการณ์ “สงครามอินโดจีน” ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ในปลายปี พ.ศ.2483 ทำให้ญี่ปุ่นต้องเข้ามาใกล้เกลี่ยจนเกิด “อนุสัญญากรุงโตเกียว พ.ศ. 2484” สยามได้เข้ายึดครอง “เสียมราฐ พระตะบอง ศรีโสภณ” และได้เปลี่ยนชื่อจังหวัด “เสียมราฐ” เป็นจังหวัด “พิบูลสงคราม” แม้จะคืนกลับไปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2488 ก็ตาม หรือล่วงมาจนกระทั่งสยามได้เข้าไปมีบทบาท ในสงครามกลางเมือง ในช่วงการปกครองแบบราชาธิปไตยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนโรดม สีหนุ (Norodom Sihanouk, ค.ศ.1941-1955/2484-2498) หลังจากได้เอกราชจากฝรั่งเศส จนกระทั่งเปลี่ยนการปกครองเป็นระบบสาธารณรัฐ (République Khmère)/ค.ศ.1970-1975/พ.ศ.2513-2518) (Kiernan, Ben, 2004, 300-301) ที่มีนายพลลอน นอล (Lon Non) เป็นประธานาธิบดี นักองคราชวงศ์ สีสุวดีลี สีริมตะ (Sisowath Sirik Matak, ค.ศ.1914-1975/2457-2518) ผู้นำพรรคสาธารณรัฐและอดีตนายกรัฐมนตรีของสาธารณรัฐเขมร (David Chandler, 2008) จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบคอมมิวนิสต์แบบชาตินิยม ที่เรียกว่า “กัมพูชาประชาธิปไตย (Democratic Kampuchea/ค.ศ.1975-1979/2518-2522) (Francois Ponchaud, 1978) ที่รู้จักกันในชื่อยุคเขมรแดง (Khmer Rouge) (Kiernan, Ben, 2002) ที่มีผู้นำสูงสุดเป็น

พล พต (Pol Pot, ค.ศ.1925-1998/2468-2541) (Chandler, David P.,1992) หรือต่อมาเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบ “สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา” (People's Republic of Kampuchea: PRK,ค.ศ.1979-1989/พ.ศ.2522-2532) (Margaret Slocomb,2004) เป็นรัฐบาลที่จัดตั้งโดยแนวร่วมปลดปล่อย ของกลุ่มกัมพูชาฝ่ายซ้ายที่อยู่ตรงข้ามกับกลุ่มของเขมรแดง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเวียดนามอย่างแข็ง สัมริน (Heng Samrin, ค.ศ.1934/2477-) และมีรัฐมนตรีต่างประเทศที่ชื่อฮุน เซ็น (Hun Sen,ค.ศ.1955/2498-) (Sebastian Strangio, 2014) จากนั้นเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นรัฐกัมพูชา (State of Cambodia: SOC,ค.ศ.1989-1993/2532-2536) (Michael Vickery,1999) ในช่วงสี่ปีสุดท้าย เพื่อให้เกิดการยอมรับในระดับนานาชาติ การเจรจายุติการสู้รบของเขมร 3 ฝ่าย เพื่อให้มีการยุติสงครามกลางเมือง และนำไปสู่การเลือกตั้งได้ในปี ค.ศ.1993/2536 มีการรื้อฟื้นระบบกษัตริย์คืนมาโดยมีพระบาทสมเด็จพระนโรดม สีหนุ (Sihanouk,ค.ศ.1922-2012/2465-2555) ได้กลับมาเป็นกษัตริย์ครั้งที่สอง (ระหว่าง ค.ศ.1993-2004/) ฟื้นฟูประเทศเป็นระบบประชาธิปไตย เปิดเสรีในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งพระพุทธศาสนา เปลี่ยนประเทศเป็น “ราชอาณาจักรกัมพูชา” (Kingdom of Cambodia,ค.ศ.1993/2536-ปัจจุบัน) (วัชรินทร์ ยงศิริ,2545,284-288) จนกระทั่งเป็นการเมืองที่มีเสถียรภาพดังปรากฏในปัจจุบัน ที่ปกครองโดยรัฐบาลพรรคประชาชนกัมพูชา (CPP-Cambodian People's Party) ซึ่งครองอำนาจโดยนายกรัฐมนตรีฮุน เซ็น (Hun Sen) นับแต่มีการเลือกตั้งโดยองค์การสหประชาชาติ เมื่อ ค.ศ.1993/2536 กระทั่งปัจจุบัน รวมเวลากว่า 27 ปี จากเหตุการณ์ที่ยกมาสะท้อนให้เห็นถึงสยาม หรือไทยกับการมีส่วนร่วมในประเด็นทางการเมืองระหว่างประเทศในแต่ละเหตุการณ์ ไปจนถึงความขัดแย้งในประเด็นทางประวัติศาสตร์และการเมือง และเขตแดน เช่น กรณีศาลโลกพิพากษาให้เขาพระวิหารตกเป็นของกัมพูชา เมื่อ พ.ศ.2505 (ขรพรรษ สุรนาค และคณะ,2561) กรณีการเผาสถานทูต ใน พ.ศ.2546 (ชนกพร พัวพัฒนกุล,2548) หรือการปะทะกันทางชายแดนเนื่องกรณีพื้นที่ทับซ้อนของเขาวัดพระวิหาร ในช่วงสมัยรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีระหว่าง พ.ศ. 2551-2554) เช่น เมษายน 2552 มกราคม 2553 กุมภาพันธ์ 2554 และช่วงเมษายน-พฤษภาคม 2554 มีการ ขยายวงปะทะนอกเหนือบริเวณปราสาทพระวิหาร จังหวัดศรีสะเกษ (ทรงเกียรติ กุลวุฒิวิลาศ,2554) รวมไปถึงกรณีกัมพูชายื่น คำร้องต่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ในวันที่ 28 เมษายน 2554 เพื่อตีความคำพิพากษาคดี ปราสาทพระวิหาร พ.ศ.2505 และยื่นคำร้องขอให้ศาลออกมาตรการคุ้มครองชั่วคราวแก่กัมพูชา ในวันที่ 7 กรกฎาคม 2554 ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ได้มีมติให้กองกำลังทั้งสองฝ่ายถอนทหารจากออกจากพื้นที่ และกำหนดเขตปลอดทหารชั่วคราว (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ,2552) หรือการปะทะกันทางชายแดนด้วยสงครามกลางเมืองในการเปลี่ยนผ่านการปกครองในกัมพูชาแต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยกัมพูชาด้วย ซึ่งไทยล้วนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในฐานะที่มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เนื่องกัน

3. ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ กัมพูชามีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อสยามนับแต่อดีต ดังปรากฏเป็นเส้นการค้าผ่านเส้นทางสายปลาแดก หรือเส้นทางสายเกลือจากแหล่งโคราช (เนตรนภา รัตนโพธานันท์,2558) ที่ให้ข้อมูลเส้นทางการค้าระหว่างสยามและกัมพูชา (จตุพร สังธิกุล,2559) และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ดังปรากฏข้อมูลในจดหมายเหตุ ร.3 จศ. 1204 (2385) ว่า “...เกลือยังเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ เช่น ใน พ.ศ.2385 เขมรขาดแคลนเกลือในการบริโภคและถนอมอาหารเป็นอย่างมาก

มาก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงห่วงใยชาวเขมรเป็นอย่างยิ่ง พระองค์จึงทรงโปรดให้ส่งข้าว และเกลือจำนวนมากไปยังเขมรเพื่อให้เจ้าพระยาบดินทรเดชานำไปแจกจ่ายให้ชาวเขมรและกองทัพไทย ...” หรือในจดหมายเหตุ ร.3 จศ. 1205 (2386) ให้ข้อมูลว่า “...ในปีต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดพระราชทานข้าวสารและเกลือจำนวนมากให้แก่กองทัพและชาวเขมรที่มีความอดอยากอย่างต่อเนื่องเป็นปีที่สอง...” กัมพูชาเป็นแหล่งผลิตอาหารโดยเฉพาะข้าว ปลา และสินค้าที่สำคัญในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (David P. Chandler, 2008) หรือเมื่อเวลาผ่านมาเชื่อมมายังเศรษฐกิจร่วมสมัย เศรษฐกิจร่วมสมัยของไทย ไม่ว่าจะเป็นการค้าชายแดน อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมการพนัน หรือสินค้าอุปโภคบริโภค แรงงานข้ามชาติไทยกัมพูชาเหล่านี้เป็นภาพลักษณ์ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกัมพูชา

จากข้อมูลความร่วมมือการค้าและการลงทุนของ กรมการค้าต่างประเทศ (2562) ที่ให้ข้อมูลว่าการค้าชายแดนรอบประเทศไทย (กัมพูชา มาเลเซีย ลาว เมียนมาร์) มีมูลค่าทางเศรษฐกิจรวมรวมใน 5 ปีย้อนหลัง (พ.ศ.2558-2562) เกินกว่าปีละ 1 ล้านล้านบาท ดังเช่นในปี พ.ศ.2560 มีมูลค่ารวม 1,319,068.59 ล้านล้านบาท ใน พ.ศ.2561 มีผลดำเนินการรวม 1,384,709.40 ล้านล้านบาท ใน พ.ศ.2562 มีรายได้ครึ่งปีแรก 686,437.09 ล้านบาท เมื่อเจาะจงไปที่ผลการดำเนินการการค้าชายแดนเฉพาะประเทศกัมพูชา (สุรินทร์ ด้านช่องจอม/บุรีรัมย์ ด้านช่องสายตะกู/ศรีสะเกษ ด้านช่องสง่างา/ตราด ด้านบ้านคลองลึก/จันทบุรี ด้านบ้านแหลม ด้านบ้านผักกาด/สระแก้ว ด้านปอยเปต/ อุบลราชธานี ด้านช่องอานม้า เป็นต้น) ในปี พ.ศ.2560 มีรายได้มูลค่ารวมอยู่ที่ 125,268.31 ล้านบาท ผลการส่งออก 101,727.60 ล้านบาท นำเข้า 23,540.71 ล้านบาท ได้ดุลการค้า 78,186.90 ล้าน หรือในปี พ.ศ.2561 มีรายได้มูลค่ารวมอยู่ที่ 145,382.33 ล้านบาท ส่งออก 122,602.57 ล้านบาท นำเข้า 22,779.76 ล้านบาท ได้ดุลการค้า 99,822.82 ล้านบาท หรือเฉพาะในครึ่งปีแรกของ พ.ศ.2562 มีรายได้มูลค่ารวมอยู่ที่ 80,221.23 ล้านบาท เป็นต้น ดังนั้นกัมพูชามีความสำคัญต่อมูลค่าทางเศรษฐกิจ หรือมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศไทยอย่างต่อเนื่องยาวนานกระทั่งปัจจุบัน

4. ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา เป็นปฏิสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างกัมพูชาและไทยซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างดินแดนที่อยู่ภายใต้อาณัติของอาณาจักรขอมโบราณ ปฏิสัมพันธ์ทางศาสนาจึงเป็นการส่งออกในวิถีทางวัฒนธรรมร่วมกัน ไทยกัมพูชา จึงเป็นวัฒนธรรมร่วม เมื่อเจาะจงไปที่ประเด็นทางศาสนา มีหลักฐานว่าสุโขทัย ลพบุรี ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ในสมัยนครวัด และพระพุทธศาสนา มหายานจากอาณาจักรนครธม จนกระทั่งกัมพูชาได้กลายเป็นประเทศราช ภายใต้อิทธิพลของสยาม ปฏิสัมพันธ์ข้ามแดนทางศาสนาระหว่างดินแดนก็ยิ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การที่พระสงฆ์กัมพูชามาศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยอย่างกรณีพระมหานิล เตียง สุวณฺณเกสโร (Nil Teang, ค.ศ.1823-1913/2368-2456) (ศานติภักดีคำ, 2556) (ต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย ระหว่าง ค.ศ.1859-1913/2402-2456) ที่เคยมาศึกษาบาลีที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ จนเป็นมหาเปรียญ หรือพระมหาปาน ปณฺญาพล (ค.ศ.1825-1895/2368-2438) ที่อยู่จำพรรษาเรียนอยู่ที่วัดสระเกศ จนกระทั่งวัชรญาณภิกขุ (ต่อมาคือรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411) ได้ก่อกำเนิดนิกายธรรมยุตินิกาย พระมหาปานได้บวชแปลงโดยมีพระวัชรญาณภิกขุ (พ.ศ.2367-2394) เป็นพระอุปัชฌาย์ และย้ายไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร รวมทั้งเชื้อพระวงศ์อย่างองค์พระนโรดม (Norodom, ค.ศ.1860-1904/2403-2447) องค์พระบาทสมเด็จพระสีสุวัตตี (Sisowath ค.ศ.1904-

1927/2403-2470) ล้วนเคยบวชเรียนที่วัดบวรนิเวศวิหารทั้งสิ้น ดังที่ศานติ ภัคคีคำ ได้เคยศึกษาไว้ในเรื่อง “ผนวช “กษัตริย์กัมพูชา” สมัยรัชกาลที่ 4 : พระพุทธศาสนากับการเมืองสองราชสำนักสยาม-กัมพูชา” และให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ในช่วงนี้ว่า

จดหมายเหตุเรื่อง “ร่างศุภอักษร ถึงเมืองอุดงคีมีชัย” ที่กล่าวถึงเรื่องการผนวชของ พระองค์ราชาวดี ซึ่งต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระนโรดมบรมรามเทวาวตาร และ “ร่างจดหมายเหตุเจ้าพระยา (ศรี) สุริยวงค์” ที่กล่าวถึงการผนวชของพระหริราชคณย์ไกรแก้วฟ้า ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระศรีสวสดี ให้เข้ามาผนวชเป็นนาคหลวง ...จดหมายเหตุทั้งสองฉบับนี้เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีความน่าสนใจมาก เพราะแสดงถึงแนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อกัมพูชาไว้อย่างชัดเจน แม้จะเป็นศุภอักษรที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทย-กัมพูชา ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น (ศานติ ภัคคีคำ, 2555)

เนื่องต่อมาจนกระทั่งมีการส่งพระมหาปาน ปญญาพโล (ค.ศ. 1825-1895/2368-2438) หรือต่อมาคือ สมเด็จพระมหาสุคนธาธิปดี สังฆราชรูปแรกแห่งธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา ไปพร้อมกับองค์พระบาทสมเด็จพระนโรดม บรมรามเทวาวตาร (ครองราชย์ 19 ตุลาคม ค.ศ. 1860/2403 – 24 เมษายน ค.ศ. 1904/2447) กษัตริย์กัมพูชา “องค์ประกันแห่งบางกอก” ที่ตรัสภาษาไทยชัดกว่าภาษาเขมรที่ใช้ชีวิตอยู่ในสยามเกินกว่า 20 ปี ดังนั้นนิกายธรรมยุติกนิกายจึงถือกำเนิดและกลายเป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชาตลอดมา แม้จะหายไปในช่วงสงครามกลางเมือง รวมทั้งในปัจจุบันปฏิสัมพันธ์ทางศาสนาได้กลับคืนมา พระสงฆ์กัมพูชาได้มาศึกษาและบวชเรียนในประเทศไทยจำนวนมาก

5. ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม มีข้อถกเถียงดังที่เราได้ยื่น เช่น นครวัดเป็นของไทย หรือเขมร ? ละครโขน ภาษาไทยกับภาษาเขมร เลขไทยเลขเขมร ใครลอกใคร ? ซึ่งในข้อเท็จจริงเหล่านี้ล้วนเป็นลักษณะร่วมในข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ โดยลักษณะร่วมนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านมาผสานกันจนเป็นอัตลักษณ์และลักษณะร่วมกระทั่งปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็วัฒนธรรมทางภาษา ที่ปรากฏหลักฐานว่าภาษาไทยจัดเป็นส่วนหนึ่งของตระกูลภาษา “มอญ-เขมร” ในภาษาไทยมีคำยืมจากภาษาเขมรจำนวนมาก หรืออักษรเขมรถูกดัดแปลงมาเป็นอักษรไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง (ครองราชย์ พ.ศ. 1822- 1842) แห่งอาณาจักรสุโขทัย (ราว พ.ศ. 1792-2006) ดังนั้นไทยกัมพูชาจึงเป็นปฏิสัมพันธ์ทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม ศาสนา ดังกรณีภาษาเขมรยังคงมีอิทธิพลในราชสำนัก และยังถูกใช้ในส่วนของพิธีกรรมและความเชื่อ รวมทั้งคัมภีร์ไบเบิล อักษร “ขอม” ยังเป็นส่วนหนึ่งในการ “จาร” ในพิธีกรรมในประเทศไทย ในส่วนดนตรี มโหรี ละคร โขน ล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกันที่เรียกว่า การข้ามผ่านทางวัฒนธรรม จากรัฐสู่รัฐ จนกระทั่งกลายเป็นวิถีร่วมในเชิงวัฒนธรรม แต่นัยหนึ่งก็ปรากฏบ่อยครั้งถูกนำมาเป็นประเด็นความขัดแย้งระหว่างกัน โดยมีฉากการเมืองภายในประเทศ กัมพูชา ไทยเป็นส่วนผสม ดังกรณีการเผาสถานทูตไทยใน พ.ศ. 2546 (ชนกพร พัวพัฒนกุล, 2548) ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2551 กรณีพื้นที่ทับซ้อนที่ปราสาทเขาพระวิหาร ซึ่งได้มีการปะทะกันระหว่างกองกำลังทหารทั้งสองฝ่ายหลายครั้ง พร้อมการอ้างสิทธิ์ของแต่ละฝ่ายเหนือดินแดนพิพาทดังกล่าว (สัญญาธรัตน์ มีสุวรรณ, 2559) หรือประเด็นขัดแย้งอันว่าด้วยโขนไทย-เขมร ในช่วง พ.ศ. 2560 ภายใต้แนวคิดใคร

ขโมยใคร (พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, 2558; กรินทร์ กรินทสุทธิ์, 2558) ซึ่งข้อพิพาทที่เกิดขึ้นเหล่านี้หนึ่งเนื่องด้วยด้วยวิถีของสังคม วัฒนธรรม อันมีรากผสมเป็นประวัติศาสตร์ การเมือง และเศรษฐกิจเป็นองค์ประกอบร่วมกันด้วยแต่ทั้งหมดรวมเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยกัมพูชานับแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน

จากข้อมูลที่ยกมา ในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกัมพูชาอาจมีหลายมิติที่อาจจำแนกได้อีกนอกเหนือจากที่ผู้เขียนยกมานำเสนอ แต่ที่ยกมาเพื่อให้เห็นภาพรวมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยกัมพูชา เพื่อเชื่อมไปสู่ปฏิสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาของทั้งสองประเทศไทย กัมพูชา ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับไป

3. ความสัมพันธ์พระพุทธศาสนาไทยกัมพูชา

ในประเด็นความสัมพันธ์ทางศาสนาและพระพุทธศาสนาระหว่างไทยกัมพูชา นับเป็นความสัมพันธ์ในกรณีของวัฒนธรรมร่วม ที่เรียกว่ามรดกทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์และการยอมรับร่วมกันระหว่างกันโดยตรง ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นประเด็นความสัมพันธ์ทางศาสนาและพระพุทธศาสนา ได้คือ

1. ความสัมพันธ์ทางศาสนา วัฒนธรรมทางศาสนาระหว่างไทยกัมพูชา จะเป็นศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกรณีของอาณาจักรสุโขทัย ที่วัดศรีสวาย อ.เมือง วัดพระปรารักษ์ อ.ศรีสัช นาลัย จ.สุโขทัย หรือปรารักษ์สามยอด จ.ลพบุรี หรือปราสาทหินพิมาย จ.นครราชสีมา และปราสาทหินพนมรุ้ง จ.บุรีรัมย์ และการหล่อทับของพระพุทธศานามหายานที่เป็นความเจริญเติบโตในสมัยหลังเมืองมทานคร ที่เจริญขีดสุดในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งมหาอาณาจักรนครธม การเชื่อมระหว่างศาสนาพุทธมหายานกับรัฐบรรณาการในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การเชื่อมโยงแนวคิดของศาสนา พราหมณ์ฮินดู ที่ปรากฏในราชสำนักกับที่มาของกษัตริย์ในสมัยอยุธยา ดังปรากฏเป็นชื่อของกษัตริย์อยุธยา เช่น พระรามศวร (พ.ศ.1912-1913) ที่สัมพันธ์กับแนวคิดในเรื่อง “เทวราชา” อันมีคติจากศาสนาพราหมณ์ฮินดูจากรัฐมทานครเดิม หรือการใช้แนวคิดคัมภีร์มโนธรรมศาสตร์เป็นหลักในการบริหารราชการเมืองในสมัยอยุธยา (ดิเรก อุทรทวิการ ณ อยุธยา, 2557) หรือสมัยหลังปฏิสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างกันยังคงมีอยู่และดำเนินไปพร้อม ๆ กัน ที่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทยกัมพูชาในช่วงต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

2. ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา หากดูในอดีตจะเห็นว่ามิพระสงฆ์ข้ามแดนระหว่างไทยกัมพูชาที่สืบค้นได้ อาทิ พระตามลินทะ (Tamalinda) ที่มีหลักฐานว่าเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (Jayavarman VII ครองราชย์ ค.ศ. 1181-1218/พ.ศ. 1724-1761) ซึ่งน่าจะผ่านสยามร่วมกับพระจากเมืองมอญไปศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มหาวิหารของศรีลังการะหว่าง ค.ศ.1180-1190/พ.ศ.1723-1733 (Charles F. Keyes, 1994) และนำพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาเผยแผ่ยังดินแดนกัมพูชาในสมัยหลังจากอาณาจักรมทานคร หรือพระสงฆ์กัมพูชาที่มีหลักฐานว่าร่วมเดินทางกับร่วมเดินทางกับพระจากเมืองมอญ พม่า อยุธยาและหัวเมืองล้านนา ไปศึกษายังลังกาด้วย หรือกรณีของสมเด็จพระสังฆราชจวน นาด (Chuon Nath, ค.ศ.1948-1969/2491-2512) พระสังฆราชฮวด ตาต (Huot Tat, ค.ศ.1969-1975/2512-2518) แห่งวัดอุณาโลม ที่ใช้ภาษาต่าง ๆ ได้ ทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส เวียดนาม และภาษาไทย เป็นพระเถระที่มีปฏิสัมพันธ์เชื่อมต่อระหว่างไทยกัมพูชา สามารถใช้ภาษาไทยได้เป็นอย่างดี รวมทั้งพระมหาปาน ซึ่งต่อมาเป็นสมเด็จพระสังฆราชนิกายธรรมยุติกนิกาย ก็เคยมาศึกษาที่วัดสระเกศ และบวชแปลงที่วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น หรือ ญก แถม

(Nhok Them, ค.ศ. 1923-1975/2446-2517) นักประพันธ์เลื่องชื่อของกัมพูชา ที่มีหลักฐานเคยบวชและมาศึกษาจนกระทั่งได้เปรียญธรรม 5 ประโยคในประเทศไทย ทั้งได้แปลคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจากภาษาไทยไปสู่ภาคภาษาเขมรจำนวนมาก เช่น ปัญญาสชาติ (ภาษาเขมร) ประชุมนานาภาษิต (ภาษาเขมร) ทั้งได้นิพนธ์วรรณกรรมเด่นเรื่อง “กุหลาบไพลิน” ที่ถูกนำไปแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส ในชื่อ La Roses de Pailin โดย Gerard Groussin (Thaérn Gnok, 2018) ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1995/2538 และแปลเป็นภาษาไทย ทั้งถูกใช้ในการเรียนการสอนวรรณกรรมเขมร ของสาขาภาษาเขมร หรือเขมรศึกษา ในระดับมหาวิทยาลัยในประเทศไทยหลายแห่ง (บัญญัติ สาลี, 2551)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างนิกายทางศาสนา ธรรมยุติกนิกาย เป็นนิกายส่งออกจากสยาม (อุเทน วงศ์สถิตย์, 2549) โดยมีความสัมพันธ์กันในทางประวัติศาสตร์ โดยอดีตกษัตริย์อย่างน้อย 2 พระองค์เคยบวชที่วัดบวรนิเวศวิหาร การที่อดีตสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติกนิกายบวชแปลง ในสยามประเทศและนำพระพุทธศาสนาแบบธรรมยุติไปประดิษฐานในกัมพูชาในสมัยรัชกาลที่ 4 (ศานติ ภัคคีคำ, 2555) หรือล่วงมาในสมัยสงครามกลางเมืองในประเทศกัมพูชาพระพุทธศาสนาหายไปจากประเทศไม่น้อยกว่า 20 ปี พระสงฆ์ในนิกายธรรมยุติจากไทยได้กลับเข้าไปบวชให้กับคณะสงฆ์ธรรมยุติกัมพูชาในช่วงเริ่มต้นสมัยใหม่และทำให้พุทธศาสนานิกายธรรมยุติกกลับคืนมาอีกครั้งในช่วง ค.ศ. 1993/2536 เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นความสัมพันธ์ทางศาสนาร่วมกัน โดยเป็นความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักสยามกับราชสำนักกัมพูชา และพระพุทธศาสนาที่ก่อตั้งโดยราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 4 ไปยังราชสำนักกัมพูชาด้วย โดยกัมพูชาจัดธรรมยุติในประเทศไทยเป็นสัญลักษณ์ของความ "ทันสมัย" ดังปรากฏว่ามีการตีความพระพุทธศาสนาแบบใหม่ มีการพิมพ์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และอื่น ๆ ที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งเป็นภาพสะท้อนถึงความเจริญก้าวหน้าในช่วงเวลานั้น และเป็นเหตุผลร่วมของกัมพูชาที่รับและนำพระพุทธศาสนาแบบธรรมยุติเข้าไปยังกัมพูชา นับเป็นความสัมพันธ์ระหว่างนิกายทางพระพุทธศาสนาจากไทยสู่กัมพูชา

4. ความสัมพันธ์ผ่านการศึกษา และมหาวิทยาลัยสงฆ์ การศึกษาหรือมหาวิทยาลัยสงฆ์นับเป็นก้าวสำคัญของการแลกเปลี่ยนบุคลากรระหว่างกันของกัมพูชานับแต่อดีต จนกระทั่งปัจจุบันปรากฏว่าพระสงฆ์กัมพูชาหลายท่านข้ามไปมาระหว่างสยามกับกัมพูชาดังปรากฏข้อมูลตามที่ยกมา เช่น พระมหาปาน ปญญาสิโล (พระมหาสุคนธาธิบัติ สังฆราชฝ่ายธรรมยุติกนิกาย องค์แรก) ญุก แถม อดีตมหาเปรียญจากสยาม นักปราชญ์ผู้สร้างวรรณกรรมเขมรที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมเด่นอาทิ กุหลาบไพลิน รวมไปถึงกรณีพระเขี้ยว จุม (Khieu Chum) พระปาง ขัติ (Pang Khat) (Ian Harris, 2005) เป็นต้น ล่วงมาสมัยปัจจุบัน การศึกษาที่มีความสำคัญทำให้พระสงฆ์หนุ่มสามเณรน้อย จากประเทศกัมพูชา รวมทั้งประเทศอื่น ๆ ที่มีพรมแดนติดกับประเทศไทย (ลาว/เวียดนาม/เมียนมาร์/กัมพูชา) ล้วนเข้ามาศึกษาหาความรู้ แต่ในกัมพูชา การศึกษาการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ของไทย พระภิกษุสามเณรก็มีความสำคัญไม่น้อย ดังปรากฏข้อมูลสถิติที่ปรากฏมีพระภิกษุสามเณรชาวกัมพูชามาศึกษาจำนวนมาก ซึ่งจะได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ผ่านการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์โดยเฉพาะต่อไป

จากภาพรวมที่ยกมาทั้งหมดเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ไทยกัมพูชาผ่านมิติทางศาสนา พระพุทธศาสนา นิกายทางศาสนา และการศึกษา ซึ่งนับเป็นความสำคัญและมีประโยชน์ร่วมกันในประเด็นทาง

พระพุทธศาสนาและการส่งต่อเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางศาสนาระหว่างประเทศไทยและกัมพูชาด้วยกันได้ซึ่งมีที่มาแต่อดีตและเนื่องต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

4. พระพุทธศาสนาสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์กับคณะสงฆ์กัมพูชา

ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยสงฆ์ในความสัมพันธ์กับประเทศกัมพูชา ผ่านการศึกษาของพระภิกษุสามเณรจากประเทศกัมพูชาในเชิงบุคคลก่อน จากนั้นจึงเป็นเกิดขึ้นโดยผ่านองค์กรสงฆ์ต่อองค์กรสงฆ์จนกระทั่งกลายเป็นความสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกัวงศ์สงฆ์ไปด้วย โดยมีสายสัมพันธ์ที่ดี มีความแน่นแฟ้นกับผู้ในระดับสูงของประเทศกัมพูชา ดังหลักฐานที่ปรากฏคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทางศาสนาไทย-กัมพูชา นับแต่อดีตปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำประมุขสงฆ์ระดับสังฆราชของไทย และกัมพูชาได้พบปะปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏภาพที่ สมเด็จพระสังฆราช เทพ วงศ์ (Tep Vong, ค.ศ.1932/2475) และสมเด็จพระสังฆราช บัว คลี (Bour Kry, ค.ศ.1945/2488-) ประมุขสงฆ์ทั้ง 2 นิภาย เข้าพบสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ, พ.ศ.2471-2556) วัดสระเกศวรวิหาร ในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นประธานผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช (20 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 ถึง 10 สิงหาคม พ.ศ.2556) (ภาพ 1 ด้านซ้าย) หรือการพบปะเข้าเฝ้าสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อัมพร อมฺพโร, พ.ศ.2470-) สมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆปริณายก (สถาปนา 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560-) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นต้น (ภาพ 1 ด้านขวา) ภาพเหล่านี้จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทางพระพุทธศาสนาระหว่างไทยและกัมพูชาทั้งสองประเทศในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาผ่านผู้นำหรือประมุขสงฆ์ในระดับชาติ

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาของผู้ในระดับสูงของคณะสงฆ์ไทย กัมพูชา (ภาพ : ออนไลน์

<http://www.alittlebuddha.com/Sangharaja%20of%20Cambodia/002.jpg>)

นอกจากนี้การที่มหาวิทยาลัยได้จัดงานประชุมผู้นำชาวพุทธในชื่อ “Buddhist Summit” โดยมีพุทธศาสนานิกาย Nenbutsushu เป็นเจ้าภาพร่วมในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2543/2000 การจัดงาน The Asia-Pacific Regional Summit (World Youth Peace Summit) ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2547/2004 การจัดงานวิสาขบูชาโลก (Day of Vesak) เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2547/2004 และจัดต่อเนื่องมาอีกหลายครั้ง การจัดงานประชุมสัมมนานานาชาติมหายานและเถรวาท (the International Conference on

Theravada and Mahayana Buddhism) เมื่อกรกฎาคม พ.ศ.2547/2004 และอีกหลายกิจกรรมที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้จัดขึ้น นับเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชาวพุทธจากทั่วโลก การเชิญผู้นำทางศาสนาจากนานาชาติ หรือผู้นำชาวพุทธจากนานาชาติทำให้เกิดเครือข่ายทางการบริหาร การศึกษา และปฏิสัมพันธ์เชิงเครือข่ายระหว่างกันของผู้นำชาวพุทธในแต่ละประเทศ ซึ่งรวมทั้งผู้นำชาวพุทธจากประเทศกัมพูชาด้วย

ภาพที่ 2 การประชุมผู้นำชาวพุทธ และวิสาขบูชาโลก ที่มหาวิทยาลัยเป็นเจ้าภาพจัดงานในแต่ละปีต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบันอันเป็นที่มาของความสัมพันธ์ระหว่างไทย กัมพูชาทางพระพุทธศาสนา (ภาพ : online http://mcupress.mcu.ac.th/En/in_intl.php)

รวมทั้งการที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพระพุทธศาสนาแล้ว ยังได้มีการเชื่อมความสัมพันธ์ในเชิงองค์กรสงฆ์ปกครองระดับประเทศ ดังกรณีได้มีการถวายปริญญาเกิตติมศักดิ์แด่สมเด็จพระสังฆราชเทววงศ์ และสังฆนายกของกัมพูชา (ภาพ 3 ซ้าย) หรือการที่ฝ่ายกัมพูชา ได้ถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อันมีพระธรรมสุธี (นายกสภามหาวิทยาลัย) พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร. อติตอธิการบดี พระสุธีวีรบัณฑิต,รศ.ดร. เป็นต้น (ภาพ 3 ขวา) อันเป็นการสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย กับกัมพูชาผ่านพระพุทธศาสนา การศึกษา และมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการเชื่อมประสานไมตรีทางพระพุทธศาสนา สถาบันกษัตริย์และรัฐทั้งสองด้วยเช่นกัน และที่สำคัญผู้อันเชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คือ พระองค์เจ้าฤทธิราชวงศ์ ศรีสุวสดี ซึ่งเป็นศิษย์เก่าที่เคยศึกษาในภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยด้วย (ภาพ 3 ด้านขวา)

ภาพที่ 3 ผู้นำระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์ถวายปริญญาเกดติมศักดิ์ต่อประมุขสงฆ์กัมพูชา สมเด็จพระสังฆราชเทพ วงศ์ วัดอุณาโลม และสมเด็จพระโขน แห่งสังฆนายก วัดปทุมวดี กรุงเทพมหานคร (ภาพซ้าย) และ (ภาพขวา) พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร. อติตอติการบดี รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์จากผู้แทนราชสำนักกัมพูชา (ภาพ MCU ออนไลน์

<https://www.watprayoon.com/files/news/2560-05-18-01-RoyalMaxPBD021.JPG>

2. ความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยสงฆ์กับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศาสนทายาทในกัมพูชา

ในความหมายนี้หมายถึง มหาวิทยาลัยสงฆ์มีความเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาของกัมพูชา กล่าวคือ มหาวิทยาลัยสงฆ์ในฐานะผู้จัดงานประชุมในระดับนานาชาติหลาย ๆ ครั้งที่ผ่านมา ได้นิมนต์สมเด็จพระสังฆราช ผู้นำสูงสุดของพระสงฆ์เข้าร่วมประชุมวิสาขบูชาโลก มีการถวายปริญญาบัตรสำหรับประมุขสงฆ์ของกัมพูชา การถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ โดยราชสำนักของประเทศกัมพูชาต่อผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น จึงเสมือนประหนึ่งเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้นำสงฆ์ ซึ่งจะไปสัมพันธ์กับการเปิดโอกาสให้พระภิกษุ สามเณร ที่อยู่ภายใต้การปกครองคณะสงฆ์กัมพูชา ได้เข้ามารับการศึกษาพัฒนาตนเอง ตามกลไกของมหาวิทยาลัย เพื่อไปเป็นศาสนทายาท ในการทำงานให้กับพระพุทธศาสนาและสังคม

ดังนั้นทั้งหมดที่ยกมาจึงเป็นการสะท้อนข้อมูลเหตุการณ์ ที่เชื่อมถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกัมพูชา ในมิติของพระพุทธศาสนา การศึกษา ที่เกิดขึ้นโดยมหาวิทยาลัยสงฆ์ อันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทางพระพุทธศาสนา ระหว่างมหาวิทยาลัยสงฆ์กับผู้นำองค์กรปกครองคณะสงฆ์ และหน่วยงานราชการภาครัฐ สถานทูตกัมพูชาประจำประเทศไทย เป็นต้น

5. มหาวิทยาลัยสงฆ์กับการพัฒนาศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาของประเทศกัมพูชา

การที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดการศึกษา ได้เปิดโอกาสให้นิสิตจากประเทศต่าง ๆ เข้ารับการศึกษาที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเป็นการจัดการศึกษาที่มีเป้าหมายเพื่อเป็นหลักให้กับกลุ่มประเทศพระพุทธศาสนาต่าง ๆ และกลุ่มชาวพุทธที่สนใจมาศึกษาในประเทศไทย ผ่านมหาวิทยาลัยสงฆ์ จากสถิติของสำนักทะเบียนและวัดผล ระหว่าง พ.ศ.2551 ถึงปีปัจจุบันมีพระภิกษุ นิสิตจากประเทศต่าง ๆ เกินกว่า 20 ประเทศ เช่น เมียนมาร์ ลาว กัมพูชา จีน เวียดนาม ทิเบต ไต้หวัน สิงคโปร์ บังคลาเทศ สหรัฐอเมริกา แคนาดา เอสโตเนีย รัสเซีย เป็นต้น ไม่น้อยกว่าปีละ 1,200 รูป/คน เข้ามารับการศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ ทั้งภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ดังนั้นเมื่อจำเพาะไปที่บทบาทในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศาสนทายาททางด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ ไทยกัมพูชา ที่จะสะท้อนบทบาทมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้กับพระพุทธศาสนาในกัมพูชา ซึ่งจำแนกได้ คือ

1. การพัฒนาองค์ความรู้เชิงบุคคล จากนิสิตชาวกัมพูชา จำนวนเกินกว่า 2,000 รูป ระหว่าง 2551-ปัจจุบัน ตามที่สำรวจพบ ทำให้เห็นว่ามีพระภิกษุชาวกัมพูชามาสำเร็จการศึกษาทั้งในระดับปริญญาตรี โท และเอก ในสาขาต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยจัดการศึกษาให้ ซึ่งผู้เขียนได้สำรวจผ่านงานวิจัยในระดับบัณฑิตศึกษา เช่น พระสุเธียร ยนต์ (2553) ที่สำเร็จการศึกษาปริญญาโทในสาขาวิชาพระพุทธศาสนา จากวิทยาเขตอุบลราชธานี ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในราชอาณาจักรกัมพูชา” พระมหาพลิจ เมียส (ธรรมภคชิต) (2557) นิสิตจากวิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระคณาเกี่ยวกับการทำบุญและ

บาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดกำแพงจาม ประเทศกัมพูชา รวมทั้งในงานของพระสุขลิม ธรรมโรต (วิน) (2560) สาขาพระพุทธศาสนา พระสุณ อคฺคโชโต (ฉอย) (2555) สาขาบริหารการศึกษา พระมิญ มติโตโต (แดน) (2560) สาขารัฐประศาสนศาสตร์ รวมไปถึงในภาคภาษาอังกฤษเช่นในงานวิจัยของกิมพิเชต ชน (Kimpichet Chhon,2012) ในงานวิจัยระดับปริญญาโทเรื่อง *The Survival and the Development of Cambodian Buddhism After Khme Rouge Regime up to 2000 C.E.* และปริญญาเอกเรื่อง *New Models Buddhist Social Work In Cambodia* (Kimpicheth Chhon,2017) หรืองานของสมโสเพียบเปรียบ (Samsopheap Preap,2004) ในงานวิจัยเรื่อง "A Comparative Study of Thai and Khmer Buddhism" หรือในงานของ ตรัน โสน ปัญญา มุนี (Tran Sone Pannamuni) นิสิตในสาขาพระพุทธศาสนา และทำวิจัยเรื่อง *A study of the influence and contribution of Theravada Buddhism to the Khmer community in the Mekong Delta of Vietnam* (Tran Sone Pannamuni,2010) รวมถึงนิสิตอุณ สุวรรณิ (Un Sovanny) ในระดับมหาบัณฑิตสาขาพระพุทธศาสนา ที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่อง "The Buddhist Monks' Role in Development of Buddhist Education in Cambodia" (Un Sovanny,2010) หรืองานของพระเต็ง ชำนาญ (Ven.Teng Chamnan) ทำวิจัยเรื่อง *An Analytical Study of English Speaking Skill of Cambodian Students of Preah Sihanouk Raja Buddhist University Battambang Branch* (Teng Chamnan,2017) หรืองานของวรรณะ ลิม (Vannak Lim) ที่ทำวิจัยเรื่อง *A Study of The Influence of Mahayana Buddhism Over The King Jayarman VII* (Vannak Lim,2017) หรือที่กำลังศึกษาในหลักสูตรของบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ เช่น พระสุเชียริต ติกขวิโร (Sothearith Sum) พระสุชาติ สุชาโต พระพุทเธีย ยนต์ (Puthea Yon) พระจวน นาถ (Chuon Nat) ซึ่งเป็นนิสิตสาขารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ประจำปีการศึกษา 2562 เป็นต้น ซึ่งโดยแนวทางเป็นไปเพื่อการพัฒนาความรู้ในเชิงบุคคลเป็นเบื้องต้น จากนั้นหากนิสิตเหล่านั้นนำความรู้ไปพัฒนาชุมชน สังคม องค์กร หน่วยงาน ที่ผู้สำเร็จการศึกษาจะไปดำเนินการสานต่อสร้างขึ้น ซึ่งจะเป็นขั้นตอนตามเป้าประสงค์ต่อไป

2.การพัฒนาศาสนทายาท สำหรับศาสนา การที่มหาวิทยาลัยจัดการศึกษาให้กับพระสงฆ์ชาวพุทธจากทั่วโลก นัยหนึ่งเป็นการเสริมสร้างศักยภาพเชิงบุคคล เพื่อไปทำงานสนองใช้ หรือสร้างงานทางพระพุทธศาสนา ดังกรณีพระสงฆ์ที่ยกเป็นตัวอย่างได้ เช่นพระมหาปาน ปณฺญาโพล (สมเด็จพระสังฆราชธรรมยุติกนิกาย) พระนิล เตียง สุวณฺณเกสโร (ค.ศ.1824-1883/2367-2426) (สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย,ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ.2402-2426) (ศานติ ภัคตีคำ,2556) ที่มีประวัติว่าเคยมาศึกษาในประเทศไทย ก็ได้กลับไปเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาศาสนาในประเทศกัมพูชาในยุคที่มีศูนย์กลางอยู่ที่อุดงค์ และพนมเปญแล้ว เมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันภาพลักษณ์และแนวทางดังกล่าวก็ยังเป็นสิ่งสำคัญและเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษา การที่ตลอดเวลานับแต่พระสงฆ์หนุ่ม สามเณรน้อยตามสถิติกว่า 2 พันรูป นับแต่ พ.ศ.2552-ปัจจุบัน ส่วนหนึ่งได้กลับไปทำกิจกรรมแนวพระพุทธศาสนา เช่น นำรูปแบบการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนไปจัดในประเทศกัมพูชาในหลายพื้นที่หลายจังหวัดในประเทศกัมพูชา การกลับไปเป็นครูสอนในโรงเรียนที่วัดในชุมชนของนิสิตเคยอยู่อาศัยเช่น เสียมเรียบ และพนมเปญ การกลับไปเป็นผู้บริหารคณะสงฆ์ระดับต้น เป็นเจ้าอาวาสวัดหลาย ๆ วัดในประเทศกัมพูชา ที่สืบค้นได้เช่น เจ้าอาวาสวัดอินทร์โกษา เมืองเสียม

เรียบ การตั้งกลุ่มยุวสงฆ์เพื่อการพัฒนาสังคม โดยท่านสุพรรณ สุภาโณ ที่วัดลังกา ในพนมเปญ เป็นต้น เหล่านี้ นับการเตรียมบุคคลภายในประเทศ สู่การสร้างพุทธศาสนทายาทภายในกัมพูชา โดยเชื่อมต่อจากบทบาทของ มหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ดำเนินการให้ความรู้ผ่านการศึกษา ส่งต่อไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในศาสนา ภายในประเทศกัมพูชาเอง

ภาพที่ 6 สถานะและบทบาทของนิสิตเขมรในประเทศไทย (ภาพซ้าย) การเรียนการสอนภายในมหาวิทยาลัยสงฆ์ของ พระนิสิตกัมพูชา (ภาพขวา) ชมรมเขมรนิสิต ในประเทศไทย รายงานสถานภาพการศึกษาในประเทศไทยต่อเอกอัครราชทูต กัมพูชาประจำประเทศไทย (ภาพ : Khmer Student MCU, Club)

ภาพ 7 การเชื่อมโยงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างไทย-กัมพูชาในมิติทางศาสนาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ (ผู้เขียน)

จากภาพ 6-7 อธิบายได้ว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ทำหน้าที่ในการผลิตบุคลากร และศาสนทายาททางพระพุทธศาสนา และการศึกษาให้กับประชาคมในภาพกว้างทั้งประเทศไทย และกลุ่มประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา จากสถิติปีการศึกษาล่าสุด มีนิสิตจากประเทศต่าง ๆ รวมแล้วไม่น้อยกว่า 21 ประเทศ เช่น เมียนมาร์ ลาว เวียดนาม กัมพูชา จีน ไต้หวัน สหรัฐอเมริกา รวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่า 1500 รูป ในปีการศึกษา 2562 เมื่อเฉพาะไปที่นิสิตกัมพูชา จากสถิติของสำนักทะเบียนและวัดผลตั้งแต่ พ.ศ.2551-2562 มีสถิติที่พบว่าการปีการศึกษา 2551 มีนิสิตกัมพูชา รวมทุกวิทยาเขตทั่วประเทศที่ 468 รูป/คน ปีการศึกษา 2552 มีจำนวน 465 รูป/คน และปีการศึกษา 2562 จำนวน 127 รูป/คน และปีการศึกษา 2563 จำนวน 72 รูป/คน และล่าสุดปีการศึกษา 2564 จำนวน 70 รูป/คน แต่เมื่อนับรวม ๆ ทั่วประเทศนิตินิสิตจากประเทศกัมพูชารวมไม่น้อยกว่า 2,000 รูป/คน (ตาราง 1) ส่วนหนึ่งกลับไปยังประเทศกัมพูชา ดำรงสถานะทำงานให้วัดและพระศาสนา ส่วนหนึ่งเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจเป็นพระธรรมทูตในชุมชนชาวมุสลิมและชาวพุทธในต่างประเทศ เช่น ฝรั่งเศส แคนาดา สหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย ฯ บางส่วนลาสิกขาไปประกอบอาชีพในองค์กร หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน เป็นต้น

ตาราง 1 ข้อมูลสถิตินิสิตจากสำนักทะเบียนและวัดผล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ที่มาข้อมูล สำนักทะเบียนและวัดผล, 31 สิงหาคม 2564)

สถิตินิสิตจากประเทศกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ.2551-2564		
ปี/พ.ศ.	จำนวน/รูป/คน	หมายเหตุ : จากข้อมูลที่พบ นิสิตจะ
2551	468	ศึกษาทั้งในระดับปริญญาตรี โท และ
2552	465	เอก ในสาขาที่มหาวิทยาลัยจัด
2553	394	การศึกษาในแต่ละคณะ ทั้งหลักสูตร
2554	350	ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ทั้งใน
2555	261	ส่วนกลาง (พระนครศรีอยุธยา) และ
2556	215	ส่วนภูมิภาคทั้งในวิทยาเขตและ
2557	273	วิทยาลัยสงฆ์ทั่วประเทศ เช่น สุรินทร์
2558	276	บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ เชียงใหม่ เป็นต้น
2559	276	-
2560	137	ผล : เมื่อสำเร็จการศึกษาได้กลับไปยัง
2561	137	ประเทศกัมพูชา ยังคงทำงานให้พระ
2562	127	ศาสนาและหน่วยงานทั้งรัฐ และ

2563	74	เอกชน ตามสาขาวิชาซีพีที่สำเร็จ
2564	70	การศึกษาไป

3.การพัฒนาศาสนทายาทสู่การพัฒนาเครือข่าย ความสัมพันธ์แบบเชื่อมโยง เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้เรียน ศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังที่ได้มีการประสานทำกิจกรรมร่วมกันของคณะสงฆ์กับพม่ากับไทย ดังที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัย และสมาคมศิษย์เก่า มีดำริประสานความร่วมมือผ่านเครือข่ายของนิสิตที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งส่วนหนึ่งกลับไปปฏิบัติงาน และทำหน้าที่ทั้งในส่วนวัดและศาสนา และหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ดังกรณีของเจ้าอาวาสอินทโกษา เมืองเสียมเรียบ ก็สำเร็จการศึกษาและเป็นเครือข่ายคณะสงฆ์และชาวพุทธ พระองค์เจ้าฤทธิราชวงศ์ ศรีสุวัสต์ ศิษย์เก่าที่ไปทำงานในภาคราชการ และการประสานความร่วมมือเพื่อจัดตั้งสมาคมศิษย์เก่า ประเทศกัมพูชา เป็นต้น

จากภาพรวมของบทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในมิติของศาสนสัมพันธ์ระหว่างไทย กัมพูชา นับเป็นความสัมพันธ์ที่ระหว่างทั้งสองประเทศที่ใช้กลไกทางพระพุทธศาสนาอันเป็นมรดกร่วมทางวัฒนธรรมมาเป็นจุดในการสร้างสายสัมพันธ์ที่ติดต่อกันและกัน ซึ่งกำลังดำเนินไปและจะถูกขับเคลื่อนต่อไป ซึ่งนับเป็นผลิตผลและบทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ดำเนินการอยู่และส่งต่อไปอีกช่วงเวลาหนึ่ง

6.บทสรุป

ความสัมพันธ์ไทยกัมพูชา มีหลากหลายมิติทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และศาสนา แต่ในบทความนี้นำเสนอประเด็นความสัมพันธ์ไทยกัมพูชาผ่านมิติทางศาสนา และการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งเข้าไปส่งเสริมพัฒนาศาสนทายาทหรือบุคลากรในศาสนาให้มีความรู้ มีความสามารถ และนำความรู้เหล่านั้นกลับไปพัฒนาโลก ทางสังคม และพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ดังที่ศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยสำเร็จการศึกษาไปแล้วกลับไปทำงานทั้งในภาครัฐ เอกชน และองค์กรทางศาสนาต่างปรากฏหลายท่านตามที่ยกมาเป็นกรณีศึกษา นัยหนึ่งเป็นการส่งเสริมให้ศาสนทายาทเหล่านั้นมีความเข้มแข็งทางศาสนา คือมีความรู้ในศาสนาตามเป้าประสงค์ของมหาวิทยาลัย “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา” และ “วิชาการขั้นสูง” โดยมุ่งให้ใช้ศาสตร์ในการดำเนินชีวิตเป็นทางเลือกในแบบวิชาชีพ เพื่อไปใช้ในการดำเนินชีวิต รักษาชีวิตให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมกัมพูชา ดังกรณีหลายพระสงฆ์กัมพูชาหลายรูปสำเร็จการศึกษาไปรับใช้วัด องค์กรศาสนาภายในประเทศและนอกประเทศ และศิษย์เก่าหลายคนไปทำงานในหน่วยราชการ เอกชน ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนาผ่านมหาวิทยาลัยสงฆ์ สู่สังคม ให้สามารถทำงานเพื่อส่งเสริมการพัฒนาพระพุทธศาสนา สังคม ประเทศชาติในองค์รวมได้ดังที่ปรากฏเป็นข้อมูลหลักฐานที่ยกมา

เอกสารอ้างอิง

- กองความร่วมมือการค้าและการลงทุน กรมการค้าต่างประเทศ. (2562). *สถิติการค้าชายแดนและการค้าผ่านแดนของประเทศไทย ปี 2560-2562 (มกราคม-มิถุนายน)*. สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2563, จาก <https://www.dft.go.th>
- กรินทร์ กรินทสุทธิ. (2558). *ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ และความหลากหลายของโชน (ทศวรรษที่ 2480 ถึงปัจจุบัน) ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการ)*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กลุ่มงานพัฒนาระบบควบคุมการทำงานของคนต่างด้าว. (2563). *สถิติจำนวนคนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือ ที่ราชอาณาจักร ประจำเดือน มีนาคม 2563*. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานพัฒนาระบบควบคุมการทำงานของคนต่างด้าว สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, กรมแรงงาน.
- ขรพรพร สุรนาค และคณะ. (2561). *ปราสาทเขาพระวิหาร : ความทรงจำร่วมของผู้คนบนแนวตะเข็บชายแดนไทย-กัมพูชาระหว่าง พ.ศ. 2501 – 2506 (รายงานการวิจัย)*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. <http://research.culture.go.th/medias/th041.pdf>
- จดหมายเหตุ ร. 3 จศ. 1204 หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์. เมื่อ 24 กรกฎาคม 2385.
- จดหมายเหตุ ร. 3 จศ. 1205 เลขที่ 4/ก จดหมายเหตุว่าด้วยเรื่องจัดข้าวเกลือส่งกองทัพเจ้าพระยาบดินทร์. 2386.
- จตุพร สังธิกุล. (2559). *เกลือสินเธาว์กับการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง (พ.ศ. 2512-2544)*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชนกพร พัวพัฒนกุล. (2548). *อุตสาหกรรมเกี่ยวกับ "เขมร" ในปริเฉทหนังสือพิมพ์ไทย : กรณีเหตุจลาจลเผาสถานทูตไทยในกัมพูชา พ.ศ. 2546*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2552). *ลัทธิชาตินิยมไทย/สยามกับกัมพูชา: และกรณีศึกษาปราสาทเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- ดิเรก อุทรทวิการ ณ อยุธยา. (2557). *พระธรรมศาสตร์' กับความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ทางกฎหมายของชนชั้นนำไทย. วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 39, 72-92.*
- ถนอม อานามวัฒน์. (2514). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร ญวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, (ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาประวัติศาสตร์)*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยวิชาการศึกษา.
- ทรงเกียรติ กุลวุฒิวิลาศ. (2554). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและกัมพูชาในสมัยรัฐบาล อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ: วิเคราะห์ด้านผลกระทบต่อธุรกิจไทยในกรุงเทพมหานคร (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, สาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา)*. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เนตรนภา รัตนโพธานันท์. (2558). *ภูมิปัญญาการผลิตเกลือในแอ่งดินโคราช. วารสารชุมชนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา. 9(1), 13-20.*
- นิตี เอียวศรีวงศ์. (2562). *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: มติชน.
- บดินทร์เดชา, เจ้าพระยา. (2550). *อานามสยามยุทธ: ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับลาว เขมร และญวน*. กรุงเทพฯ: โฆษิต,

- บุญเตือน ศรีวรพจน์. (2543). *พระนเรศวร ดีละแวกแล้วทำ “พิธีปฐมกรรม”...นำ “เลือดศัตรูล้างพระบาท” จริงหรือ ?*. ศิลปวัฒนธรรม ฉบับกันยายน 2543. สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2563. จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_26637
- บัญญัติ สาสี. (2551). *วรรณกรรมเขมรปัจจุบัน*. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- พระสุเธียร ยนต์. (2553). *การศึกษาของพระสงฆ์ในราชอาณาจักรกัมพูชา*” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). พระนครศรีอยุธยา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาพลิจ เมียส (ธรรมรุกขิโต). (2557). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเกี่ยวกับการทำบุญและบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดกัมพูจาม ประเทศกัมพูชา* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต ,สาขาวิชาปรัชญา). พระนครศรีอยุธยา : บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสุสลิม ธมมโรต (วิน). (2560). *ศึกษาอิทธิพลของประเพณี “บุญพุ่มบิณฑ” ที่มีต่อชาวพุทธในกัมพูชา* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต,พระพุทธศาสนา). พระนครศรีอยุธยา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสุฉุน อคคโชโต (ฉอย). (2555). *การบริหารทรัพยากรมนุษย์ของคณะสงฆ์ในอำเภออุทุมม์ จังหวัดกำแพงเพชร ประเทศกัมพูชา* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต,รัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมิญ มติโต (แดน). (2560). *กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรบุคคลตามหลักพุทธบริหารการศึกษา ของพุทธิกมหาวิทยาลัยในราชอาณาจักรกัมพูชา* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต,พุทธบริหารการศึกษา). พระนครศรีอยุธยา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2561). *โขนเป็นของใคร ไทยหรือเขมร หรือควรจะเลิกเถียงกันได้แล้ว*. สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2563, จาก <https://thestandard.co/khon-unesco-intangible-cultural-heritage-conflicts/>.
- วัชรินทร์ ยงศิริ. (2545). *สัมพันธภาพใหม่ไทย-กัมพูชา ใน กัมพูชา วันวานที่ผันเปลี่ยน*. กรุงเทพฯ: ศรีบุรณม์ คอมพิวเตอร์กราฟิก.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2553). *คลองแสนแสบ : ความสำคัญในฐานะเส้นทางเดินทัพไทย-กัมพูชา*. *วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*, 6, 165-181.
- ศานติ ภัคดีคำ.(2555). *ผนวช “กษัตริย์กัมพูชา” สมัยรัชกาลที่ 4 : พระพุทธศาสนากับการเมืองสองราชสำนักสยาม-กัมพูชา*. *วารสารหน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*, 8, 379-389.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2555). *ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกรุงกัมพูชา*, *วารสาร สงฆลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 18(3),3-19.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2556). *เขมรสมัยหลังพระนคร*. กรุงเทพฯ ฯ : มติชน.
- สุณัย ผาสุก. (2539). *นโยบายต่างประเทศของไทย : ศึกษากระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐบาลพลเอกชาติ*

- ชาย ชุณหะวัณต่อปัญหาแก้มพูชา (4 สิงหาคม ค.ศ. 1988 ถึง 23 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1991) (วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญารัตน์ มีสุวรรณ. (2559). *ความขัดแย้งเหนือดินแดนปราสาทพระวิหารระหว่างไทยและแก้มพูชา : ผลกระทบ และแนวโน้มหลังคำพิพากษาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ พ.ศ. 2556* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2559.
- สำนักทะเบียนและวัดผล. (2564). *สถิตินิสิตประจำปีการศึกษา 2564*. พระนครศรีอยุธยา : สำนักทะเบียนและวัดผล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อุเทน วงศ์สถิตย์. (2549). “ธรรมยุติกนิกาย : ศาสนมรดกไทยในแก้มพูชา”, *หนังสือรวมบทความทางวิชาการจากการประชุม ทางวิชาการนานาชาติ เรื่อง : มรดกวัฒนธรรม : ไทยกับเพื่อนบ้าน*. หอประชุม มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ 21-23 มิถุนายน 2549.
- Charles F. Keyes . (1994). *The Golden Peninsula: Culture and Adaptation in Mainland Southeast Asia*. Hawaii: University of Hawaii Press.
- Chandler, David P. (1992). *Brother Number One: A political biography of Pol Pot*. Chiang Mai : Silkworm Books.
- David Chandler. (2008). *A history of Cambodia*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Francois Ponchaud. (1978). *Cambodia: Year Zero*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Ian Harris. (2005). *Cambodian Buddhism History and Practice*. Hawai : University of Hawai'i Press.
- Kiernan, Ben. (2002). *The Pol Pot regime: race, power, and genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975-1979*. London: Yale University Press.
- Kiernan, Ben (2004) . *How Pol Pot Came to Power: Colonialism, Nationalism, and Communism in Cambodia, 1930-1975*. Yale University Press.
- Kimpichet Chhon.(2012). *The Survival and the Development of Cambodian Buddhism After Khme Rouge Regime up to 2000 C. E. , (A Thesis for the Degree of Master of Arts, Buddhist Studies)*. Ayutthaya: Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Kimpicheth Chhon. (2017). *New Models Buddhist Social Work in Cambodia. A Dissertation of Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)*. Ayutthaya: Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Margaret Slocomb. (2004). *The People's Republic of Kampuchea, 1979-1989: The revolution after Pol Pot*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Michael Vickery. (1999). *Cambodia : 1975-1982*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Sebastian Strangio. (2014). *Hun Sen's Cambodia*. Chiang Mai: Silkworm Books.

- Samsopheap, Preap (2004). *A Comparative Study of Thai and Khmer Buddhism* (Thesis of Master of Arts ,Buddhist Studies). Ayutthaya: Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Thaérn Gnok . (1995). *La rose de Pailin: Traduit du khmer par Gérard Groussin*. (Editions L'Harmattan.
- Tran Sone Pannamuni. (2010). *A study of the influence and contribution of Theravada Buddhism to the Khmer community in the Mekong Delta of Vietnam* (Thesis of Master of Arts ,Buddhist Studies). Ayutthaya: Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Un Sovanny. (2010).*The Buddhist Monks' Role in Development of Buddhist Education in Cambodia'* (Thesis of Master Arts, Buddhist Studies). Ayutthaya: Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya Press.
- Ven. Teng Chamnan. (2017). *An Analytical Study of English Speaking Skill of Cambodian Students of Preah Sihanouk Raja Buddhist University Battambang Branch* (A Thesis of Master of Arts, Buddhist Studies) . Ayutthaya: Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University
- Vannak Lim. (2018). *A Study of The Influence of Mahayana Buddhist Over the King Jayavarman VII* (Thesis of Master of Arts, Buddhist Studies) . Ayutthaya: Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.